

Janusz Smółcha

ORCID: 0000-0003-2633-7093
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Łukasz Burkiewicz

ORCID: 0000-0001-9115-0837
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Wstęp

Pierwszą część niniejszego numeru „Rocznika Filozoficznego Ignatianum” stanowią teksty związane z dziejami śródziemnomorskimi. W większości z nich główną osią rozważań jest Cypr (gr. Κύπρος, tur. Kıbrıs), zwany Wyspą Afrodyty, gdyż to właśnie tutaj, według jednego z mitów, u brzegów wyspy miała z piany morskiej wyłonić się ta najbardziej urodziwa spośród wszystkich bogiń antycznych. Znaczenia i roli kultury śródziemnomorskiej, kolebki cywilizacji klasycznej, nie trzeba przypominać z powodów oczywistych; świat grecko-rzymski ukształtował europejską tożsamość i kulturę oraz miał ogromny wpływ na historię i rozwój polityczny całej Europy. Warto jednak wspomnieć w kilku zdaniach o Cyprze, wyspie będącej częścią Mediterraneo, nieodłącznej części kultury śródziemnomorskiej, miejscem, które przyczyniało się do rozwoju całego regionu.

Współczesny Cypr, a precyzyjniej Republika Cypru (gr. Κυπριακή Δημοκρατία, tur. Kıbrıs Cumhuriyeti), obecnie pozostaje w cieniu innych wydarzeń rozgrywających się w regionie śródziemnomorskim, w szczególności w jego wschodniej części. W dużym stopniu ma na to wpływ wieloaspektowy konflikt pomiędzy grecką i turecką ludnością zamieszkującą wyspę, który w literaturze naukowej oraz przez polityków

i dyplomatów określany jest mianem „problemu cypryjskiego”. Od 1974 roku Cypr pozostaje podzielony na dwie części: południową, zamieszkałą w większości przez greckich Cypryjczyków, oraz północną, gdzie powstało nieuznawane przez nikogo prócz Turcji państwo – Turecka Republika Cypru Północnego, zamieszkała przez tureckich Cypryjczyków¹. Obecnie mija pięćdziesiąt lat od tych wydarzeń, a skutecznych pomysłów na rozwiązanie tej patowej sytuacji nie widać. Grecy i tureccy Cypryjczycy stanowią dwie odrębne grupy, które żyją oddzielone od siebie strefą buforową zwaną „Zieloną Linia”, kontrolowaną przez siły pokojowe UNFICYP (United Nations Peacekeeping Force in Cyprus). Jak będzie wyglądać przyszłość wyspy, trudno powiedzieć, ale bez wątpienia jest to wyzwanie w relacjach Turcji z Cyprzem, Grecją i Unią Europejską, jak również dla całej społeczności międzynarodowej.

Inaczej sytuacja wyglądała w przeszłości, kiedy wyspa odgrywała znaczącą rolę w basenie Morza Śródziemnego, będąc ważnym ośrodkiem wymiany kulturowej i handlowej, skrzyżowaniem szlaków komunikacyjnych pomiędzy Europą, Afryką i Azją oraz miejscem o istotnym znaczeniu strategicznym. Po rozpadzie imperium rzymskiego Cypr pozostał pod kontrolą Konstantynopola, który w kolejnych wiekach skutecznie bronił wyspy przed ekspansją arabską, dzięki czemu na wyspie cały czas rozwijała się kultura grecka. W 1191 roku wyspa została opanowana przez krzyżowców Ryszarda Lwie Serce, który zapoczątkował trwające 380 lat rządy łacińskie na Cyprze: najpierw epizodyczny zarząd templariuszy (1191–1192), a następnie francuskiej dynastii Lusignanów (1192–1474) i w końcu Wenecjan (1474–1571). Wielu badaczy uważa, że średniowiecze było najbardziej spektakularnym okresem w rozwoju wyspy, która odgrywała wówczas rolę wschodniej rubieży ówczesnego *christianitas latina* reprezentowanego przez panujących na Cyprze Franków. W tym okresie władcy wyspy przyjmowali potrójny tytuł królów Cypru, Jerozolimy i Armenii Cylicyjskiej, port w Famaguście był jednym z najważniejszych ośrodków gospodarczych w basenie śródziemnomorskim, a na wyspie wznoszono katedry na wzór francuskich. Co ciekawe, w tym okresie Polskę i Cypr łączyły relacje dyplomatyczne. Należy wspomnieć o bawiącym w Krakowie w 1364 roku królu Cypru Piotrze I z Lusignan oraz o posłach cypryjskich, którzy dotarli do Wiślicy przed oblicze Władysława II Jagiełły w 1432 roku, składając władcy Polski atrakcyjną propozycję przejścia kontroli nad wyspą. W 1571 roku Osmanowie

1 Istotną sprawą w dyskusji o Cyprze jest użycie prawidłowego określenia mieszkańców wyspy. Wykładnię w tym zakresie przynoszą oficjalne dokumenty ONZ i UE, gdzie używa się określenia „grecy Cypryjczycy” (a nie „Grecy cypryjscy”) oraz „tureccy Cypryjczycy” (a nie „Turcy cypryjscy”).

opanowali Cypr i zarządzali wyspą przez kolejnych 307 lat, aż do 1878 roku, kiedy to na mocy tzw. konwencji cypryjskiej wyspa przeszła pod administrację Wielkiej Brytanii. Cypryjczycy dążyli do niezależności, co doprowadziło do uzyskania niepodległości w 1960 roku z rąk Brytyjczyków. W kolejnych latach uzyskana samodzielność, w formule niezyciowej konstytucji narzuconej z zewnątrz przez Wielką Brytanię, Turcję i Grecję, stała się przyczyną przyszłych problemów, których eskalacja nastąpiła w 1974 roku. Badania nad dziejami i kulturą Cypru – niezogniskowane wyłącznie wokół „problemu cypryjskiego” – nadal przynoszą nowe ustalenia i perspektywy badawcze, o czym świadczą publikowane w niniejszym czasopiśmie teksty badaczy reprezentujących ośrodki nie tylko krajowe, ale również zagraniczne.

Nie chcąc zbytnio przedłużać wprowadzenia, zapraszamy Czytelników do pierwszego tekstu w tym numerze „Rocznika”, którym jest krótka informacja autorstwa Janusza Smołuchy o powołaniu w murach Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie Centrum Badań Śródziemnomorskich i Orientalnych oraz o celach i zadaniach stawianych przed nową jednostką. O tym, jak potrzebne było powołanie wspomnianej instytucji, niech świadczy fakt, że spośród 22 tekstów opublikowanych w niniejszym numerze aż 13 dotyczy tematyki śródziemnomorskiej i orientalnej.

Właściwą część bieżącego numeru czasopisma otwiera tekst Karoliny Wyrwińskiej; autorka przedstawiła okoliczności wyboru cesarza Augusta na przewodniczącego kolegium pontyfików (*pontifex maximus*). Ten wątek jest interesujący z uwagi na fakt, że August, mimo bezwzględnej dominacji w państwie, nie zdecydował się na odebranie tego tytułu Markowi Emiliuszowi Lepidusowi, który był jego przeciwnikiem politycznym w przeszłości, i sięgnął po niego dopiero po dwudziestu czterech latach, już po śmierci Lepidusa. W kolejnym tekście przenosimy się z Rzymu do Konstantynopola. Veroniki Kostopoulou omówiła specyficzną formę wyłaniania żony przyszłego cesarza, przypominającą konkurs piękności, w trakcie którego wybierano najpiękniejsze i najbardziej cnotliwe kobiety do roli przyszłej cesarzowej. Konkursy te odbywały się w latach 788–882 i były organizowane w przypadku pierwszych zaślubin pierworodnych synów cesarza; autorka tekstu omawia kombinację atrybutów podlegających ocenie.

Kolejnych osiem tekstów dotyczy obszaru lewantyńskiego, w głównej mierze łaćńskiego Cypru pod panowaniem królów z dynastii Lusignan i pod zarządzeniem Wenecjan. Christopher David Schabel przedstawił biografię jednego z biskupów cypryjskiego miasta Pafos, Héliego de Chambarlhac, który przez długi okres był nieobecny na wyspie, pełniąc ważną funkcję stałego ambasadora władców Cypru na dworze papieskim

w Awinionie. Z kolei Svetlana Bliznyuk na podstawie skrupulatnej analizy źródłowej podważyła dotychczasowe ustalenia dotyczące pozycji i roli Bułgarów na Cyprze, w szczególności ich zaangażowania w wojnę cypryjsko-genueską w latach 1373–1375. Dotychczasowe ustalenia wskazywały, że Bułgarzy byli niewolnikami. Tymczasem Svetlana Bliznyuk dowiodła, że byli oni najemnikami zwerbowanymi w latach 60. XIV wieku do udziału w krucjacie aleksandryjskiej króla Piotra I z Lusignan i po jego zabójstwie w 1369 roku pozostali na wyspie, zatrudnieni przez jego następców. Nicholas Coureas omówił formy edukacji dostępnej dla ludności Królestwa Cypru pod rządami Lusignanów – zarówno Greków, jak i Franków – analizując również zagadnienie związane z podejmowaniem przez nich studiów za granicą. W kolejnym artykule Łukasz Burkiewicz przedstawił wielowymiarowy obraz łacińskiego Cypru w późnośredniowiecznych kastyljskich relacjach podróżniczych – zarówno tych, które się odbyły i zostały opisane w sposób wiarygodny (*libros de viajes*), jak i tych, które odzwierciedlały średniowieczne mirabilia oraz wyszły spod pióra podróżników gabinetowych (*viajeros de gabinete*). Olgierd Lenczewski pozostawia średniowieczny Cypr i przenosi nas do czasów nowożytnych i Ziemi Świętej. Autor przeprowadził rewizję list poloników sporządzonych na podstawie rejestru *Navis peregrinorum* (1561–1695), dokonując nowych ustaleń i korekty błędów oraz proponując inne metody poszukiwania polskich nazwisk w rejestrach pielgrzymów. Grażyna Zajac omawia dzieje powstania i rozwoju turekojęzycznej literatury na Cyprze i jej związki z literaturą turecką. Artykuł Magdaleny Sadlik został poświęcony dziewiętnastowiecznym opisom z podróży przedstawiających Cypr, sporządzonych przez polskich peregrynantów. Autorka dokonała analizy relacji i przedstawiła wrażenia polskich podróżników, którzy najczęściej przybywali na Cypr w trakcie swojej pielgrzymki do Ziemi Świętej. W ostatnim artykule podejmującym tematykę cypryjską Kinga Białek omawia zagadnienie ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego w Nikozji po 1974 roku. Tematyka ta jest trudna i złożona z uwagi na wspomniany już fakt, że Cypr jest podzielony na dwie części zamieszkałe przez odrębne grupy, które żyją we wzajemnej pogłębiającej się izolacji. Pomimo że perspektywa rozwiązania „problemu cypryjskiego” jest odległa, funkcjonują formy opieki nad wspólnym dziedzictwem kulturowym, które mogą być odbierane również symbolicznie jako wysiłki na rzecz pojednania.

W trakcie kompletowania artykułów do tegorocznych numerów nagromadziło się sporo innych tekstów na tyle ciekawych i wartościowych, że Redakcja postanowiła nie zwlekać z ich publikacją. W związku

z tym część niezwiązana z tematem przewodnim numeru również jest obszerna, ale mamy nadzieję, że znajdzie to uznanie w oczach Czytelnika.

Monika Stankiewicz-Kopec omówiła mało znaną w literaturze przedmiotu dyskusję, która rozgorzała w 1829 roku na łamach „Pamiętnika Warszawskiego Umiejętności Czystych i Stosowanych” między dwoma profesorami Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego – Feliksem Bentkowskim a hr. Fryderykiem Skarbkiem. Polemika ta dotyczyła dokonanego przez hr. Skarbka przekładu dzieła Charles’a Ganilha *Dykcjonarz ekonomii politycznej własnymi uwagami znacznie pomnożony* i w tym kontekście przerodziła się w szerszą dyskusję związaną z niepokojami dotyczącymi upowszechniania się w kulturze polskiej nowych wartości, postaw, obyczajów i wzorów kultury.

Kolejne dwa teksty dotyczą tematyki azjatyckiej. W pierwszym z nich Andrzej Wadas przedstawił obraz XIX-wiecznego Królestwa Chosŏn i jego mieszkańców na podstawie relacji Iwana Gonczarowa. W 1854 roku rosyjska załoga fregaty „Pallada” wielokrotnie zetknęła się z mieszkańcami Królestwa Chosŏn na wyspie Kōmundo oraz w kilku miejscach podczas rejsu wzdłuż całego wschodniego wybrzeża kraju. W artykule zostały scharakteryzowane relacje rosyjsko-koreańskie w trakcie tego rejsu oraz również wcześniejsze kontakty w szerszym kontekście politycznym i kulturowym. W kolejnym artykule, który wyszedł spod pióra Bogdana Zemanka, autor przypomniał Annę Lewicką, pochodzącą z Lwowa nauczycielkę, pisarkę i redaktorkę, autorkę jedynej w Polsce przedwojennej przeznaczonej dla młodzieży książki o Chinach.

Z tematyką środkowoeuropejską są związane kolejne trzy artykuły. Grzegorz Kucharczyk przedstawił zarys historii stosunku Niemiec do Europy Środkowej od XVIII wieku po koniec wieku XX w kontekście dwóch czynników determinujących niemiecką (pruską) postawę. Po pierwsze, stosowania przez Prusy, a po 1871 roku przez Rzeszę Niemiecką, egoistycznego prymatu Realpolitik w stosunku do Europy Środkowej. Po drugie, podkreślania przez elity niemieckie „kulturowej misji” Niemiec w stosunku do państw środkowoeuropejskich. W pewnym sensie nieodległy jest kolejny tekst autorstwa Marka Kornata, który dokonał analizy trzech koncepcji funkcjonowania odrodzonej w 1918 roku Polski w położeniu pomiędzy Niemcami a Rosją (Sowietami). Wspomniane koncepcje wynikały z realistycznego spojrzenia na układ sił w regionie i ewoluowały od formuły federalistycznej, związanej z przebudową Europy Wschodniej (1919–1920) w celu maksymalnego osłabienia bolszewickiego imperium rosyjskiego poprzez próby prowadzenia polityki środkowoeuropejskiej w formacie „Polska + Czechosłowacja + Węgry” (1921–1924), aż po stworzenie pod egidą Polski bloku państw środkowoeuropejskich

niezależnych od Niemiec i od Związku Sowieckiego, zwaną koncepcją Międzymorza (1937–1938). Trzeci tekst związany z tematyką środkowo-europejską jest autorstwa Mirosława Szumiły i dotyczy stosunku władz państw komunistycznych wobec papieża Jana Pawła II w latach 1978–1981. Uwaga autora została skoncentrowana na reakcji władz państw bloku wschodniego na wizytę Jana Pawła II w Polsce w czerwcu 1979 roku, głównie PRL-u, Czechosłowacji, Węgier i Związku Radzieckiego.

Artykuł Katarzyny Ceklarz jest związany z bieżącymi zmianami w ruchu turystycznym w Małopolsce i na Podhalu. W związku z rosnącą liczbą turystów z krajów arabskich autorka przeprowadziła badania terenowe w Zakopanem, szukając odpowiedzi na pytania o dostosowanie oferty turystycznej do nowych wyzwań stojących przed branżą. Kolejny artykuł autorstwa Konrada Oświecimskiego porusza problematykę z zakresu nauk o polityce i administracji, analizując znaczenie debat w amerykańskich kampaniach prezydenckich, co wobec zbliżających się wyborów prezydenckich w USA w listopadzie 2024 roku stanowi temat niezwykle aktualny.

Kolejne dwa artykuły są związane z tematyką architektoniczną. Gordana Rovčanin Premović dokonała analizy symbolizmu socjalizmu w architekturze turystycznej Czarnogóry w drugiej połowie XX wieku w kontekście społeczno-politycznym funkcjonowania tej republiki jako składowej części Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii. Hanna Michalak i Jerzy Suchanek zajęli się zagadnieniem roli światła w połączeniu z oddziaływaniem efektów aktustycznych w prawidłowym czytaniu funkcji kompozycji architektonicznych przez użytkowników obiektów. Poza kwestie architektoniczne wyprowadza nas tekst Tomasza Śmigli. Podjął się on zagadnienia niezwykle istotnego z punktu widzenia współczesnej gospodarki, a mianowicie kultury bezpieczeństwa. Stała się ona odmianą kultury organizacyjnej, będąc odpowiedzią na coraz większe cyberzagrożenia i kładąc duży nacisk na nowoczesne metody edukacji pracowniczej. Numer zamyka recenzja autorstwa Grzegorza Niecia, który podjął się oceny zbioru haseł zatytułowanego *Polityka historyczna*. Jest to kolejny, już dwunasty tom w serii *Słowniki Społeczne*, redagowanej przez Wita Pasierbka SJ oraz Bogdana Szlachtę i wydawanej od 2019 roku przez Ignacjańskie Forum Społeczne działające przy Uniwersytecie Ignatianum w Krakowie.

Życzymy przyjemnej i pożytecznej naukowo lektury!

Janusz Smołucha
Łukasz Burkiewicz